

TOLCSVAI NAGY GÁBOR (SZERKESZTŐ): A SZÖVEGÉRTÉS KÉRDÉSEI

A szövegértés, a hétköznapi szövegek megértése mint kulcskompetencia alapfeltétele a mindennapi életben való boldogulásnak, a tanulásban, a munkában és a magánéletben való sikerességnek, és feltétele a társadalom és a gazdaság fejlődésének, fennmaradásának is.

De mi is a szöveg? Hogyan definiálható? Milyen jellemzői vannak? Mit jelent a szövegértés fogalma? Hogyan alakult át a jelentése az elmúlt évtizedekben? Milyen szerepet játszanak a sémák a megértésben? Van-e különbség az írott nyelvi és a beszélt nyelvi szövegek megértésében? Hogyan befolyásolja a szövegtípus a megértést? Van-e, s ha igen, mi a különbség olvasás és szövegértés, illetve írás és fogalmazás között? Milyen 20. századi hermeneutikai alapjai vannak a szövegértés műveleteinek?

Ezekre a kérdésekre keresi a választ a Tolcsvai Nagy Gábor akadémikus által szerkesztett *A szövegértés kérdései* című tanulmánykötet, amelyet *A humán tudományok alapkérdései* 6. részeként jelentetett meg a Gondolat Kiadó 2022-ben. A kötet tizenegy szerzőtől összesen tíz tanulmányt tartalmaz. A tanulmányok a 2020. november 16-án, a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretein belül megrendezett azonos című konferencián elhangzott előadások írott változatai.

Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztő a kötet előszavában hangsúlyozza, hogy a tanulmányok a hétköznapi szövegek feldolgozási műveleteivel foglalkoznak, amelynek kutatása csak nem régóta folyik. A szokások, törvények, szakrális tartalmak és szertartások kánonjainak értelmezése természetesen már ősidők óta része volt a kultúráknak, de a hétköznapi szövegek feldolgozása, az, hogy mindannyian folyamatosan szövegeket hozunk létre, és dolgozunk fel azzal, hogy szóban vagy írásban kommunikálunk más emberekkel, a 20. század második felében került a tudomány fókuszába. S hogy milyen tudományágak foglalkoznak a témával? A jelen kötet tanulmányaira gondolva például a nyelvtudomány, a pszichológia, a neveléstudomány, az irodalomtudomány, a klasszika-filológia, a filozófia és a teológia is.

E sokféle terület szemlélete, megközelítése úgy kapcsolódik össze egy közös koherens köteté, hogy a tanulmányok a szövegértést a befogadói feldolgozás felől közelítik meg. A kötet tíz tanulmánya közül hat a nyelvészet, a pszichológia és a

pedagógia szemszögéből közelíti meg a szövegértés kérdéskörét, míg négy tanulmány a hermeneutika szemszögéből közelít. Ezek egyike az időközben elhunyt Fehér M. István professzor talán utolsó munkája.

A kötet első tanulmánya Tolcsvai Nagy Gábor írása, amelyben a szerző kiváló összegzést nyújt a szövegértés jellemzőiről, meghatározó tényezőiről funkcionális kognitív nyelvészeti keretben. Bemutatja, hogyan konstruálja a jelentést az olvasó vagy a hallgató a maga számára az adott beszédhelyzetben, megismerjük a közös figyelemirányítás és jelentésképzés folyamatát, megtudjuk, hogyan viszonyul a szöveg fizikai megvalósulása, a szöveg műveleti szerkezete és az összegző szerkezet a beszélői tudáshoz, milyen szerepe van a tudáskeretnek és a forgatókönyvnek a megértésben, illetve milyen jellemzői vannak a mikroszintű koherenciaelemeknek. Végül, két esettanulmányon keresztül bepillantást nyerhetünk abba, milyen módszerekkel tudja elemezni a funkcionális kognitív nyelvész a szövegértés műveleteit. Tátrai Szilárd tanulmánya szorosan kapcsolódik Tolcsvai Nagy Gábor írásához. Izgalmas példákon keresztül mutatja be a kontextualizáció műveleteit a közös figyelem, a közös tudás és a közös cselekvés összetett viszonyrendszerében. Szemléletes példák mutatják be az újrakontextuálás jelenségét, a kontextus folyamatos formálódását a diskurzusbán, a lehorgonyzó kontextualizációkat, a reflexív kontextualizálókat stb. Domonkosi Ágnes tanulmánya olyan diskurzusrészleteket elemez, amelyekben a társas viszonyok feldolgozásához való reflexív viszonyulás érvényesül. A szerző szembesít azzal a módszertani problémával is, hogy létezik-e olyan külső, akár kutatói nézőpont, amelyből a társas értéktulajdonítások hitelesen jellemezhetők. A válasz igen, a tanulmány olyan példákat mutat be, amelyek belső nézőpontból, a beszélők szemszögéből mutatnak rá a társas viszonyok feldolgozásának műveleteire. Csépe Valéria és Ragó Anett a séma sajátos történeti fejlődését mutatják be a pszichológiában. Kiemelik a szövegértés séma szempontú megközelítésének aktualitását, mivel a séma az előzetes tudásra épülő jelentéskonstrukció forrása. A tanulmány különösen fontos értéke, hogy bemutatja a sémák idegtudományi vonatkozásait is, ezzel is igazolva, hogy a séma mechanizmusainak megismerése multidiszciplináris téma. Steklács János az olvasással foglalkozik, először áttekinti az olvasás és szövegértés definícióit, azok változását a PIRLS- és a PISA-vizsgálatok meghatározásában. Felhívja a figyelmet az olvasási fluencia fontosságára, ír a szemkamerás vizsgálatok fejlődéséről, és bemutat néhány hazai kutatási eredményt a szemmozgás és az olvasási fluencia kapcsolatáról, a morfológiai tudatosságról, illetve az afázisok olvasásáról. A tanulmány végül az olvasás- és szövegértés tanításához fogalmaz meg javaslatokat. A pszichológiai és nyelvészeti tárgyú írások sorát Pléh Csaba tanulmánya zárja, amelyben a szerző arról ír, hogy milyen hasonlóságok és különbségek mutathatók ki az elbeszélő és a leíró szövegtípusok megértésében.

A kötet másik felében hermeneutikai írásokat olvashatunk. Kulcsár Szabó Ernő tanulmánya számos példát elemezve azt mutatja be, hogyan lesz egy szöveg

írásos jelsorából irodalmi műalkotás. Simon Attila az ókori szövegek megértési folyamatait mutatja be. Olyan kérdésekre keresi a választ, hogy mi az a szövegben, amit csakis az irodalom nyelve tud az affekciókról és az affekciók által elmondani, s közvetítés révén átélhetővé tenni, illetve milyen sajátos lehetőségei és feladatai vannak ebben az affektív poétikai olvasásban a klasszika-filológia módszereinek. Fehér M. István tanulmánya abból indul ki, hogy a hétköznapi nyelv, a szóbeli nyelv szemben áll az írott nyelvvel. Innen adódik egy alapvető különbség szóbeliség és írásbeliség között. Egy további tézise szerint a „nyelv” fogalmának kialakulása elképzelhetetlen az írásbeliség, az írott nyelv kialakulása és tapasztalata nélkül, s valójában már mindig is azt veszi alapul. Végül Fabiny Tibor a héber Biblia és az Újszövetség egyes részeinek a kapcsolatát vizsgálja hermeneutikai szempontból.

A kötet összességében jelentős összefoglalása a szövegértéssel kapcsolatos tudásunknak, számos aspektusból járva körbe a fogalmat. Olvasmányos tanulmányai jól használhatók mind a kutatásban, mind a felsőoktatásban.

(Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztő: A szövegértés kérdései. Budapest: Gondolat Kiadó, 2022, 346 o., ISBN 9789635562114)

Bóna Judit

PhD, habilitált egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar